

door Roelof Braad

Roelof Braad is stadshistoricus van Heerlen en bereikbaar bij Rijckheydt, centrum voor regionale geschiedenis (voorheen: Stadsarchief) te Heerlen.

Foto's: collectie Rijckheydt, Heerlen

Vroeger

Woonplezier sinds de middeleeuwen

De behoefte aan vertier en gezelligheid is van alle tijden. Hele oude tradities vloeien voort uit de behoefte van de mens na zijn werk ook te kunnen genieten van wat het zaaien, oogsten en dorsen en het werken aan en voor het eigen huisje hem bracht. Ook het kerkelijke jaar met als hoogtepunten het kerkfeest, later kermis genoemd, maar ook Pasen en Kerstmis, speelde een grote rol in het leven.

Neem bijvoorbeeld kerstmis. In de middeleeuwen versierden de mensen de huizen alleen nog met maretak. Maretak was het Germaanse symbool voor het eeuwige leven. En dat paste natuurlijk ook goed in de christelijke traditie. Want de komst van het kindje in de kribbe gaf de gelovigen immers eeuwig leven! Als men na de nachtmis thuis kwam, wachtte daar een feestmaal, waarvoor men vaak al lang van te voren spaarde, zeker in tijden van oorlog en mislukte oogst. Meteen thuis werd er een extra zware boomstronk, de 'kerstschobbe' op het vuur gelegd. Die moest de hele nacht blijven branden. Moeder en vader vertelden verhalen en er werden kerstliederen gezongen. Nog niet onder de kerstboom. Die deed pas laat in de 19e eeuw zijn intrede. Bewoners

van onze regio konden de eerste kerstboom pas rond 1850 in Aken bewonderen. Het duurde nog tot kort na de Eerste Wereldoorlog voordat het plaatsen van een kerstboom in huis gebruikelijk was om de gezelligheid rondom kerst in de woning te vergroten. Tijdens de advent was het hele gezin en de hele dorpsgemeenschap in de weer om het feest van de geboorte van het kindje Jezus in de stal van Bethlehem voor te bereiden. Al in de elfde eeuw werd de kerststal met levende beelden nagebootst. Soms als toneelstukje in de kerk, maar ook buiten in een snel van hout opgetrokken kerststal. Eerder dan de kerstboom komt het kerstkribje in huis. Rond 1750 hadden nog maar slechts enkele huisgezinnen een kerstkribje in huis staan. Vijftig jaar

later stond er, mede door de invloed van de romantiek, een kerstkribje in vrijwel elk huisgezin.

De wintertijd was sowieso al sinds mensenheugenis de gezelligste tijd. De oogst was binnen en het werk op het veld, het dorsen en het ploegen en zaaien van de wintertarwe was klaar. De boeren hadden tijd voor bezigheden rondom huis. Maar ook dat kon best nog hard werken zijn. Er moest hout gesprokkeld worden en enkele bomen geveld en klein gehakt om een wintervoorraad voor het stoken te hebben. Gaten en kieren van de toen nog veelal lemen vakwerk-

huisjes moesten worden gedicht en af en toe moest ook een meubelstuk worden vervangen of gemaakt voor de opgroeiende of zich uitbreidende kinderschaar. Maar over het algemeen was dat niet zo veel werk dat er niet aan feesten kon worden gedacht.

Het oogstfeest met het mei-i-vaare was tot 1900 een feestelijk gebeuren met tal van gebruiken. De oogstwagen en de paarden die deze moesten trekken werden sierlijk opgetuigd. Bij het laden van de laatste tarweschoven werden de schoenen gepoetst van de verschillende eregasten, zoals

de baas en de bazin van de hof, de pastoor en de burgemeester. Deze ceremonie stamde uit de tijd dat het land nog eigendom was van de kasteelheer. En als de laatste tarwe opgeladen was, plaatsten de boerinnen de versierde mei op de wagen en namen ze zelf plaats boven op de oogst. Onder gezang van oogstliederen trok men dan naar en door het dorp. Bij aankomst op de hoeve werd de laatste oogst geborgen en de mei op het dak van de graanschuur geplaatst. Bij de hoeve werd dan uitbundig gefeest met koffie en vlaai en daarna veel gerstenat. Koffie en vlaai was er ook sinds mensenheugenis tijdens de kermis. Kermis

Links: Winterpret in Heerlerheide. Op de vijver Blankevoort kon in 1947 volop worden geschaatst. Midden boven: Het in ere herstelde oogstfeest in Bocholtz in 1957. Er was toen sinds 1927 geen oogstfeest meer geweest. Midden beneden: Voor het vlaaien bakken voor de kermis was het gehele gezin in de weer. Voordat de vlaai in het bakhuisje werden gebakken zette men ze op lange planken klaar om ze in de oven te schuiven zodra het gebakken brood eruit kwam. Rechts: Het kerstverhaal wordt al eeuwenlang in de kerken opgevoerd. Hier de speelgroep van de protestantse kerk aan het Templesplein in Heerlen in de jaren 1950. Beneden pagina: Enkele nieuwjaarsgroeten uit uit ca 1900.

was aanvankelijk vooral ook een familiefeest en het hoogtepunt van alle feesten in de dorpen in oostelijk Zuid-Limburg. Het was een noodzakelijke ontspanning na maanden van eentonige arbeid, een festijn voor de maag als het familiediner werd gehouden. Al dagen van te voren was men in de weer om vlaai te bakken, de huizen te witten, de vloer te schrobben en de varkens te slachten.

dec 06
weller magazine
1

06-dec
weller magazine
2

Links: Huisbezoek van Sinterklaas is een gebruik dat in de 18de eeuw ook in Limburg traditie is geworden. Hier Sint op bezoek bij de familie Leufkens in Heerlen in de jaren 1930.

Midden: In de donkere dagen voor Kerstmis zet stutter J.H. Arets van Staatsmijn Emma de kerstkribbe op. (Bron: Steenkool 1948)

Rechts: De kerstkribbe was vele eeuwen alleen in de kerk te zien. Het gebruik werd ook overgenomen door de mijnen, waar in de loonhal elk jaar een grote kerstboom met kribbe werd opgesteld. Hier de loonhal van de mijn Julia in 1926.

In Heerlen werden voor de huizen 2 tot 3 meter hoge dennenboompjes geplant. Het jaarfeest is in onze regio waarschijnlijk al in de negende eeuw ontstaan ter herdenking van de stichting van de kerk. Na de instelling van het sacramentsfeest in de dertiende eeuw kwam er in veel plaatsen een tweede kermis, die werd voorafgegaan door een sacramentsprocessie. Een volmaakte kermisdag werd begonnen met een reveille door de tamboers van de schutterij, die de bevolking moest oproepen om te gaan deelnemen aan de 'bronk', het hoogtepunt van de kermis. De taak van de schutterij was na de processie meestal volbracht. Rondreizende speellieden, jongleurs en waarzeggers vertoonden op het kermisterrein hun

kunsten en allerlei volksspelen, zoals mastklimmen, zaklopen, kikvorskruien, potslaan, sprietlopen en tonsteken werden georganiseerd ter vertier en vermaak van de dorpsbewoners. Maar ook speciaal georganiseerde concerten en bals trokken het nodige publiek. Er werd gedronken en gezongen, 'geteerd en gesmeerd', gedanst en muziek gemaakt. De carousel, die eind zeventiende eeuw voor de bewoners van oostelijk Zuid-Limburg voor het eerst op de kermis van Aken te zien was, deed zijn intrede, in Kerkrade voor het eerst in 1721, maar moest anders dan later door mankracht worden aangedreven.

Echte kinderfeesten waren Sinterklaas en Sint-Maarten. Het St. Maartenfeest, 11 november, werd al in de 13e eeuw gevierd. Op de vooravond verzamelde de dorpsjeugd takkenbossen, stro, aardappelloof, boomtakken en andere brandbare materialen. Dit werd op grote hopen gelegd en in brand gestoken. Terwijl de stapel brandde, zwierven de jongelui met ontstoken fakkels door de velden. Wanneer men naar huis teruggekeerd was, werden de jongelui getrakteerd op melk en koek. Al eeuwenlang wordt bijvoorbeeld in Welten de St. Maartensoptocht gehouden, waarbij de figuur van Sint-Maarten in de stoet meetrok. Aan het einde van de tocht werd

het Sint-Maartensvuur ontstoken. Met nieuwjaar 'verrasten' de burens elkaar. Dit betekende dat de een de ander vòòr probeerde te zijn met het wensen van een 'zalig nieuwjaar'. In de 19e eeuw was het gebruikelijk dat de aldus verraste persoon de ander moest trakteren. 's Nachts om twaalf uur losten de jongemannen enkele pistoolschoten onder het raam van hun geliefde. Was dit gebruik in de 18e eeuw nog algemeen in zwang, in de 19e eeuw was dit reeds op vele plaatsen verboden. Op nieuwjaarsdag werd in alle huizen wafels gebakken. Een bekende nieuwjaarswens is:

Jelukzielig nuijaor
d'r kop vol hoar
d'r monk vol tseng
en eng waffel i jen heng

De kinderen schreven voor die gelegenheid een nieuwjaarsbrief voor vader, moeder, opa, oma, peetoom of peettante. Dit was een zelf geschreven heilwens op prachtig versierd briefpapier. In ruil hiervoor kregen zij een kleinigheid.

* Met dank voor alle informatie aan volkskundige Kitty Jansen-Rompen uit Sittard. Samen met haar schreef ik de bron van dit artikel, aflevering 15, De bewoners van oostelijk Zuid-Limburg en hun vertier van de serie Ach lieve tijd, twintig eeuwen mijnstreek (1994).